

ZAKAR ANDRÁS

A joghallgatók pályaeérdeklődése

A pályára való felkészülést számos külső és belső tényező befolyásolja. Az egyén részéről alapvető jelentőségű többek között a *pályaeérdeklődés*, amely egyrészt mintegy „iránytűként” vezeti az egyént a megfelelő pálya kiválasztásához, másrészt biztosítja számára a szakmai célkitűzése eléréséhez szükséges energiatöltetet is.

A témakör átfogóbb értelmezése érdekében először a pályafejlődés általános jellemzőit (az életút-szemléletű elmélet alapjait, a pálya-identifikáció mechanizmusait és a legfontosabb személyiségi tényezőket), majd az érdeklődés-pályaeérdeklődés fogalmának elemeit, főbb tulajdonságait és leggyakoribb mérési lehetőségeit foglaljuk össze.

A joghallgatók körében végzett empirikus kutatásaink bemutatásával és elemzésével a jogi pályára való felkészítés és a jogásszá nevelés pszichológiai összefüggéseire kívánunk rámutatni.

1. A pályafejlődés jellemzői a szakmai felkészülés időszakában

A pályafejlődés meghatározó része a későbbi szakmai előrehaladást segítő felkészítés és felkészülés. Ezért áttekintjük az életút-szemléletű pályafejlődési elmélet kialakulását és elterjedését, továbbá az egyén oldaláról megvizsgáljuk a pálya-identifikáció folyamatát és összetevőit, valamint összegezzük a személyiségi tényezők szerepét a szakmai fejlődés folyamatában, különös tekintettel az érdeklődés (pályaeérdeklődés) alakulására.

1.1. Az életút-szemléletű elmélet

A pályalélektanban az életútszemléletet elsőként *Ginzberg* vetette fel, továbbá körültekintően megfogalmazta annak kereteit és alaptételeit is. Rövid időn belül őt követte *Super*, aki rendkívül sokrétű és igen hosszú időn át egyre bővülő, gazdagodó munkássága során mindvégig a szintézist hangsúlyozta, amelynek középpontjában a szociális szerepek átvétele áll, ezen belül pedig a központi személlyel való azonosulás a meghatározó.¹ Ez természetesen a jogi pályákra ugyancsak érvényes, mivel a pályaeelsajátítás nem lehet eredményes akkor, ha a pályával való azonosulás folyamata és tartalma nem megfelelő. Megjegyezzük, hogy a pálya-identifikáció összetevőire és mechanizmusaira vonatkozó teoreti-

¹ ZAKAR ANDRÁS: *Pályaválasztási elméletek*, Budapest, 1988. 47. p.

kus kérdések tekintetében Helembai rendszerét tekintjük irányadónak, amely a jogi pályák viszonylatában szintén eredményesen alkalmazható.²

A pályaválasztás-pályafejlődés elméletével foglalkozók többsége a fejlődépszichológia tételeit is következetesen beépítette saját rendszerébe. Roe szerint már a fiatal-gyermekkorai szükségletek kielégítettségének mértéke jelentősen meghatározza a személy későbbi irányultságát. Annak ellenére, hogy ezt a felvetést később többen élesen bírálták, mégis érdemes tanulmányozni a pályafejlődés korai érzelmi összetevőit, amelyek felnőttkorban ugyancsak fontos szerepet tölthetnek be az egyén szakmai működésében. Az affektív összetevők a jogi foglalkozások körében szintén hangsúlyosak lehetnek, így vizsgálatuk semmiképpen sem elhanyagolható.³

Tiedemann úgy vélte, hogy a pályafejlődést a döntési folyamatok sorozataként kell megragadni. Elméleti rendszerében a döntés két fő fázisát különítette el, nevezetesen az *elővételezést* (anticipációt) és a *megvalósítást*, amelyeket további alegységekre osztott. Rieš a pályaválasztási döntést szintén folyamatként határozta meg. Felfogásának lényege, hogy a *külső társadalmi normák* következtében és a *belső okokkal* összefüggésben az egyén gyakran addigi státuszának feladására kényszerül. Ebben az esetben a szubjektív megterhelés annál nagyobb, minél tisztázatlanabb és időben behatárolatlanabb a szituáció. Ilyenkor aktivizálódnak az anticipációk, a célokat meg a pályapozíciók formájában tervezi az egyén, hogy státuszát ismételten megerősíthesse. Így kialakul végül a foglalkozási szerepek rangsora.

A szakmai szerep elsajátításának feltárásához elsősorban a szociológiai és a szociálpszichológiai indítatású, döntően a szocializációt szem előtt tartó pályafejlődési elméletek járultak hozzá. A pályafejlődés szociálpszichológiai felfogásainak legösszefogottabb és máig erősen ható rendszerét *Musgrave* alkotta meg. Gondolatmenetében igen fontos helyet foglal el az anticipált szocializáció, amelynek során az egyén kipróbálhatja az elővételezett pályaszerepeket.

A főbb elméleti irányok áttekintése alapján úgy látjuk, hogy a jogi foglalkozások esetében különösen fontos a gondolkodási, az érzelmi és a viselkedési jegyek stabilitása. Ugyancsak lényeges itt is az interperszonális kapcsolatok minősége. Ezért az alábbiakban a szakmai szerepsajátítás mentén mutatjuk be a pályával való azonosulás szakaszait és fontosabb jellemzőit.⁴

² HELEMBAI KORNÉLIA: A szociális pályára készülő középiskolai tanulók identifikációs folyamatának elemzése. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Szeged, 1989

³ ZAKAR ANDRÁS: A joghallgatók pályával való azonosulásának pszichológiai sajátosságai. In: SZABÓ IMRE (szerk.): *Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008. 358. p.

⁴ ZAKAR ANDRÁS – ERDŐSI ERIKA – HELEMBAI KORNÉLIA: A segítő foglalkozások tevékenységprofiljának pszichológiai összetevői. *Acta Sana („Mens sana in corpore sano“)*, 2015/ 1: 17-18. p.

1.2. A pálya-identifikáció

A pályalélektani kutatások sokoldalúan igazolták, hogy valamennyi foglalkozás esetében alapvető elvárás a stabil gondolkodásbeli, érzelmi és viselkedési jegyek kialakulása és megszilárdulása abban a személyközi rendszerben, amelyben az adott egyén dolgozik. Ugyancsak fontos még, hogy a tevékenységi szféra kellő és hatékony működéséhez a mindennapi gyakorlatban megfogalmazott szerepkövetelmények és –elvárások megfelelő összhangban álljanak. A szakmai szerepsajátítás tehát kijelöli a pályafejlődés alapvető irányát és tartalmát, amely a pályával való azonosulást határozza meg.

A pályára való felkészülés során korántsem tekinthető elegendőnek az elméleti ismeretek elsajátítása, amely a különféle gyakorlati feladatok eredményes megvalósítását alapozza meg. Még a saját viselkedéssel kapcsolatos követelmények maradéktalan elsajátítása sem elégséges önmagában az egyes pályakörök sikeres műveléséhez. Ugyanis mindenkinek meg kell ismernie a szereppartner viselkedését, elvárásait, továbbá szerepeik tartalmát és természetesen az abból fakadó követelmények széles skálán elhelyezkedő, többnyire igen szövevényes együttesét is.

A következő alapvető kérdés az elvárások összeegyeztethetősége, mivel minden egyes ember a szakmai életútja során újabb és újabb feladatokkal találkozik, s azokat a környezettel való dinamikus változások kölcsönhatásának folyamatában kell megoldania a mindenkori elvárásoknak megfelelően. Közismert, hogy az életpálya első nagy szakaszát a *pályaadaptáció* jelenti, amelynek során az általános képzés eredményeként kialakítható a *pályaválasztási érettség*. A pályaalakmasság felől közelítve itt a képzésre (továbbtanulásra) való alkalmasság válik jelentőssé, főként az előrehaladás érdekében. Az identifikáció fogalmának pályalélektani értelmezésében és alkalmazásában ezt a szakaszt *szub-identifikációnak* nevezzük. E fejlődési periódus az azonosulás szempontjából olyan személyiség-diszpozíciókat jelent, amelyekről csak a későbbiekben dől el, hogy elégséges alapul szolgáltak-e a pályával való tényleges azonosulás kialakításához a szakmai képzés során.

A szakképzés végére e folyamat állapotjelző fogalmai a *pályaeérettség* és a *pályaalakmasság*. Az első esetében lényegében a személyiség olyan fejlettségi állapotáról van szó, amely valószínűvé teszi a választott pályán az eredményes működést, míg a pályaalakmasság az egyén és a pálya potenciális megfelelését jelenti.⁵ A pályával való azonosulás folyamatában ez a *prae-identifikáció* szintjét jelenti. Kialakulásában egyaránt szerepet játszanak az elméleti tanulmányok és a szakmai gyakorlatok, amelyek a szereppartnerhez visznek közelebb az él-

⁵ RÓKUSFALVY PÁL: *Pályaválasztás, pályaválasztási érettség*. Budapest, 1969. 161. p.

mény megragadása tekintetében is. E téren egyébként erőteljesen érvényesül az adott képző intézmény irányt mutató hatása, továbbá jelentősen növekszik a lehetséges munkahelyek befolyása is a (pálya)szerep kidolgozása tekintetében⁶. Pályalélektani értelemben a pálya-identifikáció igazi hordozója a személyiségi tényezők sajátos együttese, amely feltételezi a pályakövetelmények és – tevékenységek komplex rendszerként való működését.

1.3. Személyiségi tényezők

Minden pálya esetében – így a jogi foglalkozások viszonylatában is – alapvető követelmény a szükséges ismeretek elsajátítása. Ugyanakkor a szűken vett szakmai ismeretekhez kapcsolódóan személyi vonatkozások ugyancsak megjelennek mind a pálya gyakorlója, mind a szereppartner(i) tekintetében. A személyiség szabályozáshoz kapcsolódóan a pszichológiában a *kompetencia* központi fogalomként lépett elő. A szociális kompetenciát többen a megfelelő magatartás kialakításának képességeként határozták meg. A klasszikus megfogalmazás szerint a szociális kompetencia az önmegvalósítás és a szociális megfelelés közötti kompromisszum, de további elvárások szintén fontos szerepet játszanak e lelki képződmény alakulásában. Ugyanis az ember a követelmények és az igények alapján dolgozza ki az egyéniségét, s így mintegy egyensúlyba hozza azt. Amennyiben nem sikerül az egyensúly kialakítása az egymást kizáró vagy ellentmondó körülmények között, az egyén egyoldalúan viszonyulhat a szociális normákkal és a szerepelvárásokkal szemben.

A jogi foglalkozások esetében a pályaalkalmazkodás lényegében akkor eredményes, ha ezeken a szakterületeken tevékenykedők megfelelő motivációs rendszerrel rendelkeznek, amelyet összhangba hoznak az alkalmazkodás céljaival és feltételeivel (először anticipált, később tényleges formában). A szakmai interperszonális kapcsolatok dinamikája alapján megállapítható, hogy a jogi foglalkozások kapcsolatrendszerét alapvetően a különböző foglalkozási (vagy pálya) szerepekhez tartozó jogok és köteleességek szabályozzák. Így bizonyos viselkedési módokat a szereppartnernek már eleve elvárnak egymástól, mintegy anticipálják a másik megnyilvánulásait. Az elvárásoknak kölcsönösen meg kell felelniük a sikeres együttműködés érdekében, tehát itt a normatív jelleg következetes érvényesülése alapkövetelmény. Elmondható még az is, hogy a munkavégzés során a szerepkötelezettségek és –jogok általában reciprok kölcsönhatásban állnak egymással. A szereppartnernek egyikének (a jogásznak) a joga a másik (kliens) kötelezettségét jelenti és fordítva. Másrészt a kapcsolatok során mindkét fél egyéni interpretálásban jeleníti meg a kialakított és norma-

⁶ HELEMBAI 1989, 38-40. p.

tív módon szabályozott szerepeket. Így végső soron az „eredményt” mindkét fél befolyásolja a saját viselkedésével. Ugyanakkor mindig az a kívánatos, hogy ez a foglalkozási szerepek betöltői részéről adekvát megoldási módban nyilvánuljon meg.⁷

A kölcsönhatások létezési formája döntő mértékben interakció, pontosabban az interakciók folyamata. Ezek megvalósulási előzményei részben a szocializáció korábbi tapasztalatain alapulnak, részben a szociális tanulás eredményeként állandóan változnak, átalakulnak. Éppen ezért a saját és a másik megnyilvánulásainak átgondolásához szükséges folyamatok egyben lehetővé teszik az ellenpozícióban lévő ember viszonyulásának alakítását is. Mindennek olyan módon kell megvalósulnia, hogy az adott foglalkozást végző személy az esetleges feszültségeket saját maga és mások sérülése nélkül tudja feloldani. Természetesen a helyzetek értelmezése és megoldása intuíció alapján is lehet sikeres, azonban a jogi foglalkozások esetében erre nem lehet mindig alapozni. Ezért rendkívül fontos a széleskörű és pontos szakmai ismeretek mellett az információfeldolgozás minősége is. A jogi pályákon dolgozókkal szemben megfogalmazott fontos elvárás a határozott magatartás és az empátiás viszonyulás, amely leginkább a pályaérdeklődés folyamatos fenntartásával biztosítható.⁸

2. Érdeklődés – pályaérdeklődés

Az érdeklődés a pszichológia egyik alapvető fejezetét öleli fel, amelynek sokrétű ismeretei számos alkalmazott területen hasznosíthatók. Így a pályaérdeklődés viszonylatában ugyancsak többféle kutatás foglalkozik e pszichológiai képződmény jellegzetességeinek feltárásával, illetve a pályatanácsadás gyakorlata szintén alapvető feladatának tekinti a személyiség érdeklődésének megismerését és fejlesztését. Ezért először áttekintjük az érdeklődés fogalmára vonatkozó elképzeléseket, összegezzük az érdeklődés összetevőit és tulajdonságait, s végül bemutatjuk az érdeklődés-pályaérdeklődés vizsgálati módszereit.

2.1. Fogalma

Az *érdeklődés* kifejezés a legtöbb nyelvben a latin „interesse” szóból származik. Az érdeklődés pszichológiai képződmény, amely egyúttal folyamatként jelenik meg. A személyiséget meghatározó jellemzők közül az érdeklődés központi és irányító komponensként működik a lelki élet szinte valamennyi területén,

⁷ HELEMBAI 1989, 46. p.

⁸ ERDŐSI ERIKA: Az asszertivitás személyiségi hátterének vizsgálata ápolóhallgatók körében. PhD értekezés. Kézirat. Budapest, 2010. 121. p.

így nagy jelentőségű a pályatanácsadásban is. A személyiség aktív szerepet tölt be az érdeklődés kialakulásában, továbbá feltételez egy kölcsönhatást, amely külső vagy belső irányítottság révén tartóssá válhat. Az érdeklődés az emberek olyan tulajdonsága, amelynek alapján kiválasztják környezetükből a számukra jelentős személyeket, tárgyakat és cselekvéseket. *Csirszka* az érdeklődés felkeltése és ébrentartása tekintetében elsődlegesen a külső tényezőket preferálja, de szerinte azok önmagukban még nem minden esetben keltenek valódi érdeklődést. Az ő értelmezésében tehát az érdeklődést a két pólus (külső és belső) egymáshoz való viszonya határozza meg, amelyben az ember külvilággal való kapcsolata szemléletesen kifejeződik.⁹ Az érdeklődés és a pályáérdeklődés viszonyát elemezve *Csirszka* úgy fogalmaz, hogy az érdeklődés két fő elemből áll. Egyrészt a tárgy szubjektív értékelés alapján történő választásából, másrészt egy viszonylag tartós tárggyal való kapcsolatból tevődik össze.¹⁰

Az érdeklődés szó tartalmi elemzésekor feltétlenül az egyén és a tárgy kapcsolatára kell utalni, amely szerint az ember valami módon „részt kér” a tárgyból. E sajátos jelleg mellett még nagyobb aktivitás is megnyilvánul a magyar érdeklődés szóban, amelyben a kiválasztott és egyénileg értékelt tárgy már egyben az ember érdekét jelzi.

Az érdeklődéstől szükséges megkülönböztetni a *kíváncsiságot*, amelyben ugyan megmutatkozik a tárgyra irányuló jelleg, ugyanakkor ez nem annyira mély és rendszerint mulékony is. A kíváncsiságban tehát nem hangsúlyos az ún. *résztevő pozíció*, amely az érdeklődés fundamentumát jelenti. Érdeklődéshez egyébként nagy hasonlóságot mutat a beállítódás is, amely elsősorban *diszpozíció* jellegével tűnik ki. Amíg az érdeklődés a tárgyra irányultságában a megismerő funkciók az elsődlegesek, addig a beállítottságot főként az érzelmi és törekvési komponensek dominanciája jellemzi.

2.2. Összetevői és tulajdonságai

A pszichológiai szakirodalom szerint az érdeklődés alapvetően két összetevőből áll. Az egyik lényegében az érdeklődés felkeltését jelenti, a másik már egy rögzült kapcsolatot feltételez, s ez lényegében már maga az érdeklődés. Egyes szerzők az érdeklődés felébredését (sokan ezt érdeklődés-aktusnak is nevezik) tartják meghatározónak, mások inkább az érdeklődés-kapcsolat kialakulását vélik fontosabbnak.

Az érdeklődés aktusban az odafigyelés-odafordulás, a tárgyak közötti válogatás és nem utolsó sorban a szubjektív értékelés tényében megnyilvánuló

⁹ CSIRSZKA JÁNOS: *Pályalélektan*, Budapest, 1966. 89. p.

¹⁰ CSIRSZKA JÁNOS: *A személyiség munkatevékenységének pszichológiája*, Budapest, 1985. 121. p.

tendenciák az igazán fontosak. Ezek mélyén természetesen mindig szükségletek fedezhetők fel, a tárgy oldaláról pedig kimutatható a felhívó jelleg és a vonzerő.

Hasonlóság mutatkozik az érdeklődés és a motiváció között is. Míg a motivációban elsődleges a *szükséglet* megnyilvánulása, az érdeklődésben pedig a *válogató magatartás*, amely mindig szubjektív értéket tulajdonít az egyes tárgyaknak. Az érdeklődés aktusnak a normális lelki életben egyfajta szűrő, összegyűjtő és kiemelő funkciója van. A tárgy felé fordulás, annak kiemelése és értékelése után a személyiség azt meg is akarja tartani, amellyel tartós kapcsolatot kíván kiépíteni és fenntartani. Lényegében ez fejeződik ki az érdeklődés relációban is, amelynek lényege a belső részvétel. Az érdeklődő alany és az érdeklődés tárgya közti kapcsolatot tehát mindig a kölcsönösség határozza meg. „Az érdeklődés a személyiség érzelemmel telített tartalmi irányulását értjük, amely szubjektív értékkel látja el a tárgyat, amelyre irányul. Olyan fénycsóvának lehet tekinteni, amely a valóság kisebb-nagyobb részére, tárgyaira esik, és azokat megvilágítja, köztük és a személyiség között bizonyos kapcsolatot létesít. Ez lehet spontán keletkezett odafordulás, és lehet szándékosan irányított.”¹¹

Az érdeklődés jellege szerint lehet direkt és indirekt. Közvetlen érdeklődésről akkor beszélünk, ha maga a tárggyal való foglalkozás, pontosabban a tárgy iránti vonzalom nyilvánul meg. A direkt érdeklődés közvetetté alakulhat át, ezért nem ajánlott szembeállítani őket egymással.

Az érdeklődés tartalma, irányulása és terjedelme szoros kapcsolatban áll a személyiség társadalomban betöltött szerepével. Ezért fontos, hogy mire irányul az érdeklődés, mert lényegében ez határozza meg annak az értékét. A személyiség szempontjából pedig lényeges annak a megállapítása, hogy létezik-e valamilyen központi érdeklődési köre. Az egyén és a társadalom szempontjából is rendkívül előnyös, ha az érdeklődés széles körű, s mellette egy-két központi érdeklődési kör is kimutatható. A szűk érdeklődési kör a személyiség egyoldalú fejlődéséhez vezethet. A magasan fejlett személyiségre ugyanakkor az jellemző, hogy eléggé széles körű és sokoldalú az érdeklődése, de annak főiránya azzal a tevékenységgel függ össze, amely az egyén szempontjából lényeges. Éppen ezért a pályaeérdeklődésben már sokkal fontosabb az érdeklődés reláció, amely az egyre szilárdabb érdeklődés irányába mutató képződmény kialakulásának lehetőségét feltételezi. A pályaeérdeklődés minél pontosabb mérése érdekében egyébként meglehetősen sokféle módszert dolgoztak ki, amelyek a pályatanácsadás mindennapi gyakorlatát segítik.

¹¹ CSIRSZKA 1966, 89. p.

2.3. Mérése

Az érdeklődés mérésére kidolgozott eszközök döntően a pályafejlődési tanácsadás eszköztárába sorolhatók, amelyek más és más módon mutatják be az érdeklődés általános jellegzetességeit (terjedelmét, mélységét, intenzitását, aktivitását-reaktivitását, felkelthetőségének könnyedségét-nehézségét, spontaneitását-szándékosságát és tartósságát), valamint különböző pálya-specifikus összetevőit és egyéni vonásait.

A hagyományos pályalélektan hosszú időn át sikeresen használta az ún. *NST* (*Neigungs- Struktur-Test*) módszert, amely az érdeklődésen túl a személyiség további fontos dimenzióit is egzakt módon tárja fel. Ezt az érdeklődést vizsgáló eljárást *Ulrich Keller* 1963-ban publikálta. „Olyan módszert kívánt a szakemberek kezébe adni, amely képet ad a kliens motívumairól, azokról a tudatos vagy nem tudatos erőkről, amelyek az egyén tevékenységét befolyásolják, és rávilágít az a tanácsot kérő anyagokhoz, kulturális és tudományos területekhez való viszonyára.”¹² A teszt kipróbálása során derült ki, hogy ez a módszer sokkal több és mélyebb információt ad a vizsgált személyről, mint azt az anyag összeállításakor feltételezték. Ezért nem is érdeklődés, hanem hajlamstruktúra vizsgálatnak nevezték el eredeti módszerüket. A hajlamprofil 43 faktorból tevődik össze, amely további hét csoportra [*I. Szakterülethez való viszony. II. Környezethez való viszony. III. Indítékok (ösztönzés). IV. Gondolkodás és cselekvésmód. V. Kifejezési eszköz. VI. A végrehajtás módja. VII. Beállítódás a munkafolyamathoz.*] oszlik.¹³

A *PÉK* (*Pálya Érdeklődés Kérdőív*) abban segít, hogy a pályaterületek közül kiválasztható legyen az a megfelelő irány, amely körébe tartozó foglalkozások szimpatikusak lehetnek az egyén számára. A produkciófelület azon a feltételezésen alapul, hogy a választható foglalkozások 12 pályakörbe [*1. művészeti, 2. tudományos, 3. természet iránti érdeklődés, 4. védelem (tekintély), 5. műszaki, 6. ipari, 7. adminisztráció-igazgatás, 8. kereskedelem-eladás, 9. szolgáltatás, 10. szociális-humanitárius, 11. vezetés-jog, 12. fizikai teherbírás*] besorolhatók. A kérdőív eredményei két szempontból támogatják a tanácskérőt. Egyrészt tanácsstalanság esetén a tevékenységek révén elvezetheti a tanácskérőt pályae érdeklődésének kijelöléséhez. Másrészt konkrét pályaterületek megfogalmazása során a tanácskérő ellenőrizheti saját választásának tartalmát, így megerősítheti öndefinícióját a pályae érdeklődés vonatkoztatásában.¹⁴

A *MÉK* (*Munka Érdeklődés Kérdőív*) az egyén munkához való kapcsolódásának típusba sorolására ad lehetőséget, amely öt érdeklődéstípust (*irányító, újí-*

¹² ALBRECHT VILMOS: *Az NST alkalmazása a pályaválasztási tanácsadásban*, Budapest, 1981. 3. p.

¹³ ALBRECHT 1981, 4-5. p.

¹⁴ SZILÁGYI KLÁRA: *Módszertani gyűjtemény*, Budapest, 2008. 9. p.

tó, módszeres, tárgyias, szociális) tartalmaz. A kérdőív 50 állításból tevődik össze, és a vizsgált személynek azt kell eldöntenie, hogy ezek az állítások mennyire jellemzők rá. Az érdeklődéstípust feltáró kérdőív csak a munkához kapcsolódó tevékenységek kedveltségi szintje alapján mér, és az értelmezési lehetőséget a munkához kapcsolódó érdeklődéstípust jellemző pontszámok adják.¹⁵

A később kidolgozott *Érdeklődés – 2 Kérdőív* 16 éves kortól alkalmazható, a fiatalok és a felnőtt munkavállalók körében egyaránt. Egy-egy érdeklődési területhez (1. dolgokkal vagy számokkal végzett munka, 2. üzleti kapcsolat emberekkel, 3. előírt, szervezeti munka, 4. társadalmi körülmények javítása, 5. irányítás és szervezés, 6. az emberek tanulmányozása, 7. tudományos vagy műszaki munka, 8. absztrakt és alkotó munka, 9. gépekkel végzett munka, 10. dolgok megmunkálása, előállítás) öt tevékenység tartozik, amelyekről azt kell eldönteni, hogy érzelmileg elfogadó vagy elutasító az adott tevékenységgel a tanácskérő. A módszer produkciófelülete lehetőséget ad arra is, hogy az intellektuális vagy a gyakorlati beállítódást preferálja a vizsgálati személy.

A pályaeérdeklődés vizsgálatára készített eljárások jelentősége abban összegezhető, hogy azok konkrét pályákhoz és foglalkozásokhoz kapcsolódóan jelölik meg az érdeklődési területeket, s így a pályaeérdeklődési irányok megismerése jelentős segítség a tanácskérő öndefiníciós folyamatában.

3. A hallgatók érdeklődésének tendenciái és pályaeérdeklődésének jellemzői

A joghallgatók érdeklődésének és pályaeérdeklődésének vizsgálata során először megfogalmazzuk a feltevéseinket a témakörre vonatkozóan, majd kijelöljük a kutatási feladatainkat. Az alkalmazott vizsgálati eszközeink bemutatása után elemezzük a kapott empirikus adatainkat, amelyek alapján javaslatot teszünk a hallgatók pályaeérdeklődésének fejlesztésére.

3.1. Hipotézis – feladat

A mindennapi tapasztalat azt jelzi, hogy a fiatalság általános érdeklődése egyszerre hordozza a széles spektrumú és az egyoldalú érdeklődés szimptomáit is. A pályaeérdeklődés tekintetében ugyan megmutatkozik a specializációra való törekvés, de a kívánt érdeklődési struktúra a képzés végére sem integrálódik a kívánt mértékben és az elvárt szinten a hallgatók jelentős hányadánál.

Feladatunknak tekintjük együttesen vizsgálni a joghallgatók általános érdeklődését és pályaeérdeklődését, hogy a szakmai felkészítés folyamatában kellő módon tudjuk támogatni a tapasztalatok alapján az egyénre szabott pályaeérdeklődés felkeltését és fejlesztését.

¹⁵ SZILÁGYI 2008, 12. p.

3.2. Alkalmazott módszerek

Az empirikus vizsgálatok elvégzéséhez egy klasszikus érdeklődési tesztet (NST) és a joghallgatók számára összeállított diagnosztikai eszközt (Jogi Érdeklődés Kérdőív – JÉK) alkalmaztunk. Az általunk készített vizsgálati eljárásban az érdeklődési sávok alapvetően a jogi tudományterületek és diszciplínák rendszerét követi, s ennek megfelelően mutatható ki a jogi tanulmányokhoz kapcsolódó érdeklődési területek szélessége, terjedelme és struktúrája.

A JÉK 17 érdeklődési sávot tartalmaz, amelyek a következő jogterületek iránti érdeklődés mérését teszik lehetővé:

1. agrár- és környezetvédelmi jog	AGKÖJ
2. alkotmányjog	ALKJO
3. büntetőjog és büntető eljárásjog	BÜNJO
4. demográfia	DEMOG
5. jogtörténet	JOGTÖ
6. jogbölcselet	JOGBÖ
7. jogszociológia	JOGSZO
8. jogpszichológia	JOGPSZ
9. közigazgatási jog	KÖZIGJ
10. munkajog és szociális jog	MUSZOJ
11. nemzetközi jog	NEMZJ
12. nemzetközi magánjog	NEMMJ
13. pénzügyi jog	PÉNZJ
14. polgári és polgári eljárásjog	POLGJ
15. politológia	POLIT
16. római jog	RÓMJ
17. statisztika	STATI

A felsorolt 17 speciális érdeklődési irány átfogja a jog szinte valamennyi területét, így a történeti, a fő jogágak szerinti, az alkalmazott jogi és a jogi társtudományok közel teljes rendszerét. A vizsgálati adatok értékelésének és értelmezésének tengelyében a hallgatók szakirányú érdeklődési struktúrájának megismerése áll, amelyet az általános irányuláson túl az érdeklődés terjedelme, szélessége és erőssége határoz meg.

3.3. Az érdeklődés irányai és a jogi pályaérdeklődés jellemzői

Kutatásaink során 185 hallgató általános érdeklődését és jogi pályaérdeklődését vizsgáltuk. Az NST módszerrel nyert adatok az érdeklődés alaptendenciáit jelzik.

1.sz. táblázat: A joghallgatók érdeklődése (hajlam-struktúrája) az NST alapján (N= 185)

Szakterülethez való viszony	s	
faktor: gépekkel és készülékekkel való munka	6,6	2,6
faktor: finommechanikai (kézi) szerelés	3,7	2,8
faktor: fémek	2,1	1,7
faktor: fa és papír	4,9	1,6
faktor: matematika és geometria	2,1	1,1
faktor: természeti erők (levegő, fény, tűz, víz)	5,3	2,1
faktor: kőzetek, ásványok, föld	3,8	1,9
faktor: élelmiszerek	3,1	1,6
faktor: rostanyagok, textíliák	7,2	2,1
faktor: állatok	11,1	3,2
faktor: növények	8,9	1,8
faktor: történelem, politika	5,7	2,1
faktor: irodalom, művészettörténet	8,8	3,2
faktor: művészi alkotás, nem kézműipar	8,1	3,1
faktor: művészi iparágak	5,7	2,9
Környezethez való viszony	s	
faktor: felelősség a környezet iránt	11,2	3,1
faktor: kapcsolatok egyes emberekhez	10,6	2,9
faktor: magányos munka, csoportmunka	14,1	3,5
faktor: spontán, közvetlen kapcsolatkeresés	5,9	2,1
faktor: közvetlen kontaktust keresni, informálódni	7,2	3,1
Indítékok (ösztönzés)	s	
faktor: gyűjteni, szerezni	7,1	2,1
faktor: kombinálni, keverni (összefüggéseket keresni)	8,4	2,8
faktor: átélés időbeli lefutásban	9,6	2,9
faktor: reprodukzív átélés, kidolgozott ábrázolás	9,7	3,1
faktor: segítés, gondozás	12,2	4,2
Gondolkodás és cselekvésmód	s	
faktor: kutatás, tudományos kifejtés	6,9	2,1
faktor: konstruktív-egészre törő gondolkodás (szintézis)	7,1	2,7
faktor: analízis, összehasonlító gondolkodás	7,1	2,6
faktor: kézi gyakorlati munka – intellektuális munka	9,1	3,1

faktor: érvényesülés, agresszió, destruktív tendenciák	3,3	1,1
faktor: utazás, új iránti kényszer	10,6	3,2
faktor: mozgásöröm	12,1	4,4
Kifejezési eszköz	s	
faktor: szóban	12,9	4,4
faktor: írásban	6,1	1,8
faktor: rajz, reprodukálás	5,6	2,1
A végrehajtás módja	s	
faktor: szabad, önálló munka	11,3	2,9
faktor: utasítás szerinti munka, adatok feldolgozása	12,9	3,1
faktor: várakozó, figyelő magatartás	7,9	1,1
faktor: montírozás, összeállítás – osztályozás, sematizálás	5,9	1,3
Beállítódás a munkafolyamathoz	s	
faktor: előkészítés, tervezés, szervezés	9,6	2,2
faktor: egészmunka, fontos a befejezés észlelhetősége	10,6	2,1
faktor: intenzív összmunka egy anyaggal, specializálódás	8,6	1,1
faktor: felületi kidolgozás, tisztaság	12,1	3,8

A fiatalok hajlam-struktúráját szemléletesen jelzi az NST módszerrel nyert adatok együttese. A kapott értékek összességében megegyeznek a korábbi hasonló vizsgálatok eredményeivel. A 11, 31 és 32 faktor adatai elsősorban korosztály-specifikus sajátosságokkal magyarázhatók. Ugyanakkor a jogi tanulmányokat folytatók eredményei tényleges szakma-specifikus jegyeket is jeleznek (16, 17, 18 és 25 faktor).

Hallgatóink egyértelműen hangsúlyozták, hogy számukra a szóbeli kifejezési eszköz a kívánatos. Sajnos az utóbbi időben erre egyre kevesebb lehetőségük nyílik a tanulmányok folyamán, főleg a záróvizsgák során találkoznak a szóbeli számonkéréssel. Ez a hallgatók többsége számára újszerű és idegennek tűnő, mert nem volt alkalmuk korábban megfelelő gyakorlatot szerezni a szóbeli felelés terén.

A vizsgálatok alapján kedvezőnek tűnik, hogy a hallgatóság jelentős hányada a szabad, önálló munkavégzést preferálja (36. faktor), továbbá törekednek az egész munka elérésére, ezen belül fontos számukra a befejezés észlelhetősége is (41. faktor). Az adatok nyomán azt szintén tapasztalhatjuk, hogy sok hallgatónál (főként a leányoknál) az adatfeldolgozás megadott szempontok szerint (37. faktor) és a tisztaság (43. faktor) meglehetősen fontos szerepet játszik.

A JÉK módszerrel kapott vizsgálati adatok feldolgozása alapján a hallgatók szakirányú pályaelektőlődését az alábbi táblázat összegezetten mutatja be.

2. sz. táblázat: A joghallgatók szakirányú érdeklődése (N= 185)

JOGTERÜLETEK	%
1. AGKÖJ	2,81
2. ALKJO	22,73
3. BÜNJO	20,12
4. DEMO	3,31
5. JOGTÖ	4,44
6. JOGBÖ	3,43
7. JOGSZO	3,67
8. JOGPSZ	12,79
9. KÖZIGJ	13,81
10. MUSZOJ	10,52
11. NEMZJ	10,75
12. NEMMJ	3,21
13. PÉNZJ	10,32
14. POLGJ	11,23
15. POLIT	3,81
16. RÓMJ	1,69
17. STATI	2,22

Az összesített adatok azt mutatják, hogy a joghallgatók szakmai érdeklődésében az első három helyen az *alkotmányjog*, a *büntetőjog* és a *közigazgatási jog* áll. Ezt a sort követi a *jogpszichológia*, a *polgári jog* és a *nemzetközi jog*. A szakmai érdeklődési skálán legkevésbé vonzóknak a *római jogot*, a *statisztikát* és az *agrár- és környezetvédelmi jogot* jelölték a vizsgálatban résztvevők.

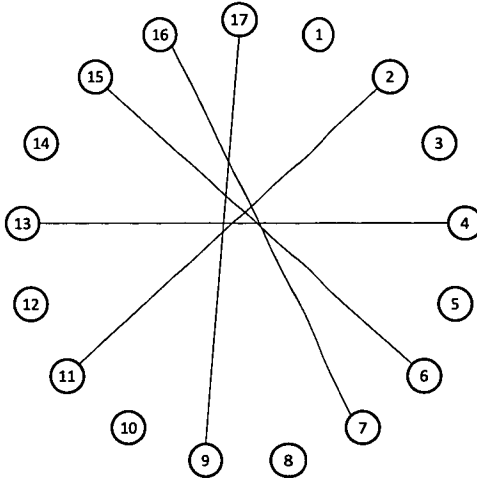
A fenti rangsor nyilván egy statisztikai átlagot közöl, amely az egyéni érdeklődési struktúrákban már egészen másképpen jelenik meg. Amennyiben személyre lebontva nézzük a diszciplínák iránti érdeklődést, akkor feltétlenül figyelembe kell venni az adott személy pályairányulását is. Megjegyezzük, hogy a különböző jogi pályák választása csak fokozatosan alakul ki, a tanulmányok során többször módosulhat, akár jelentősen megváltozhat, sőt még az egyetem befejezését követően is.

A vizsgálati adatok feldolgozása és elemzése alapján kétféle érdeklődési struktúrát különböztethetünk meg: *kialakult* és *kialakulatlan* érdeklődést. *Kialakulatlan*nak nevezzük azt az érdeklődési profilt, amikor nincsen egy centrális irány és az érdeklődés jelentős hányada atomizált, tehát a rendszer itt még csírájában sem mutatható ki. Ebbe a csoportba döntően azok a hallgatók tartoznak, akik a tanulmányaik első szakaszát végzik, de előfordulhat hasonló bizonytalanság a felsőbb évesek körében is. Lényegében a harmadik

évfolyam második felére alakul ki a hallgatók többségénél egy határozott jogi pályairányulás.

1. sz. ábra: Még nem választott jogi szakterületet (1. évfolyam, leány)

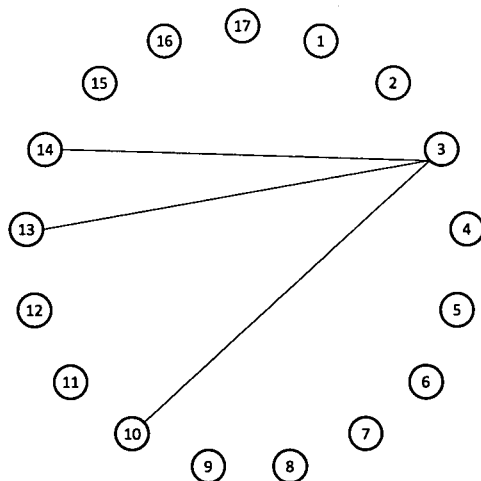

Az 1. sz. ábrán jól látható az elsőéves hallgató pályaeérdeklődésének bizonytalansága, akinek a pályairányulása is szerteágazó, jelenlegi felfogása szerint „bármilyen jogi pálya” elképzelhető még számára.

A kialakult szakmai érdeklődés feltétlenül tartalmaz legalább egy centrális elemet. Ebben a csoportban további három típust különíthetünk el: *igen szűk körű – egyensúlyra törekvő – szakiránynak megfelelően differenciált*.

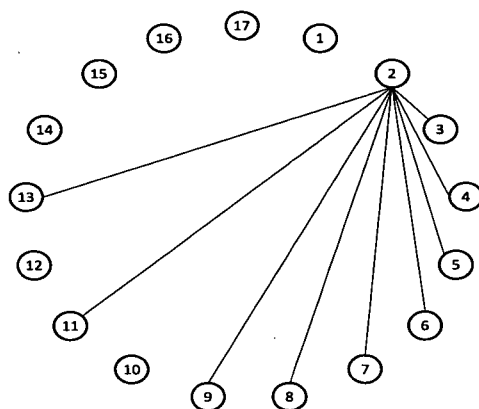
Az *igen szűk körű* pályaeérdeklődés ugyan célirányos (esetenként akár eredményes is lehet), de 2-3 összetevőnél többre nem terjed ki, s ez így veszélyeztetheti a stabilitását. Az *egyensúlyra törekvő* pályaeérdeklődés már lényegesen, esetenként 6-8 részelemből is állhat, de mindegyik egyetlen központi elem köré csoportosul. A *szakiránynak megfelelően differenciált* pályaeérdeklődés mindig részstruktúrák hierarchikus rendszerét feltételezi, s ennek megfelelően biztosítja a személyiség legmagasabb szintű irányulását a pályára való felkészülés során.

2. sz. ábra: Bírónak készül (IV. évfolyam, fiú)

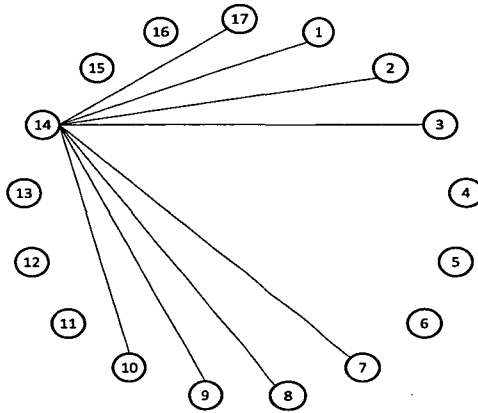
A 2. sz. ábra szemléletesen mutatja a negyedéves fiú *nagyon szűk körű* érdeklődését, amely a bírói pálya eléréséhez és műveléséhez minden bizonnyal nem elegendő (ezt a feltevést egyébként az erősen változó tanulmányi eredménye ugyancsak valószínűsíti). Az *egyensúlyra törekvő* pályaeérdeklődés szintén egy központi elem köré csoportosítja az érdeklődési irányokat, ugyanakkor ez a struktúra az előző típushoz képest már szélesebb választási tartományt ölel fel.

3. sz. ábra: Alkotmányjogásznak készül (IV. évfolyam, leány)

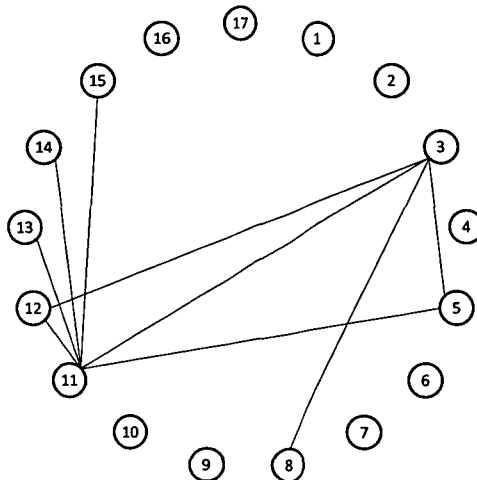
A 3. és a 4. sz. ábrák azt mutatják, hogy mindkét hallgató esetében egyetlen központi érdeklődési irány (a leánynál az alkotmányjog, a fiúnál meg a polgári jog) köré csoportosulnak a további választott sávok.

4. sz. ábra: Ügyvédnek készül (IV. évfolyam, fiú)

A szakiránynak megfelelően differenciált érdeklődési struktúrák már nem csupán egyetlen központi elemre épülnek. Itt ugyanis a centrális érdeklődéshez további alrendszerek kapcsolódnak, amelyek így sokkal megalapozottabb és szakmailag kiegyensúlyozottabb érdeklődést eredményeznek.

5. sz. ábra: Nemzetközi büntetőjogásznak készül (IV. évfolyam, leány)

re. Az érdeklődés intenzitása meglehetősen változó, a képzés egészét tekintve eléggé hullámzó (a tanulmányok kezdetén erőteljes az érdeklődés, de szerteágazó; a képzés közepén szűkül az érdeklődés, de egyre mélyül, majd a végzés körül ismét növekszik az intenzitás minden téren). Az érdeklődés állandósága tekintetében hasonló átstrukturálódás figyelhető meg a képzés során, mint más fő érdeklődés mutató esetében (itt a szemesztereken belüli ingadozás is jól nyomon követhető).

A pályaérdeklődés főbb jellemzői alapján a hallgatók *befogadó képessége* az érdeklődés terén nem tükrözi a személyiség tényleges lehetőségeit. Az empirikus adatok elemzése alapján a vizsgált joghallgatók kétharmada messze nem használja ki az érdeklődésének tartalmi kereteit. A *realitás és az életszerűség* kritériuma a végzés közeledtével már kedvezőbben érvényesül, amely mind több hallgató egyre jobb *előrettekintésének és fejlődőképességének* köszönhető. Ugyanakkor az érdeklődés egyik legfontosabb tulajdonsága, a *szelekció*, sajnos mindvégig a közepesnél gyengébb szintet jelez.

Vizsgálataink jelzik, hogy a joghallgatók pályaérdeklődésének felkeltése, folyamatos figyelemmel kísérése az egyetemi képzés során egyik központi feladat. Ennek megfelelő ellátása érdekében további szaktudományos kutatások szükségesek.